

TransUnion^{tu} CIBIL
**MSME
PULSE**

जून 2021

QUOTES

श्री सिवासुब्रमनीयन रामन
अध्यक्ष तथा व्यवस्थापकीय
संचालक सिडबी

एमएसएमई क्षेत्राची आकडेवारी ही आकस्मिक पत मर्यादा हमी योजना [ईसीएलजीएस] च्या भरघोस यशाचे प्रमाण दर्शविते. एमएसएमई क्षेत्राच्या कर्जवितरणामधील वर्षगतवर्ष तुलनेतील 40% वाढीमध्ये या योजनेची मोठी भूमिका आहे, ज्यामुळे एमएसएमई घटकामधील व्यावसायिक भावना पुनर्जिवित झाल्या आहेत. कोविडपूर्व स्तरावर परत आलेली नवीन बँक ग्राहकांच्या [एनटीबी] पतपुरवठ्यात झालेली वाढ आणि विद्यमान बँक ग्राहकांना [ईटीबी] मुबलक वित्तपुरवठा हे पुनरुज्जीवनाचे संकेत देणारे मुख्य द्योतक आहेत. अलिकडेच सरकारने विशेषतः आरोग्यसेवा, प्रवास आणि पर्यटनाच्या बाबतीत अतिरिक्त मदत उपाययोजना केल्या ज्यामुळे एमएसएमई क्षेत्रामध्ये पतपुरवठा सुधारण्याची अपेक्षा आहे. तसेच कर्जदात्यानी एमएसएमई क्षेत्रातील कर्जाची वाढ कायम राखताना, क्रेडिट पोर्टफोलिओच्या जोखमीचे सतत निरीक्षण करणे आवश्यक आहे.

श्री राजेश कुमार
व्यवस्थापकीय संचालक तथा मुख्य
कार्यकारी अधिकारी
ट्रान्स यूनियन सिबील लि.

अनलॉक प्रक्रियेनंतर एमएसएमई क्षेत्राच्या पत मागणीतील लक्षणीय वाढ भारताच्या आर्थिक प्रगतीचे पुन्हा समर्थन करते. सरकारच्या व्यवसाय वृद्धीभिमुख पुढाकारानी ईसीएलजीएस अंतर्गत ₹4.5 लाख कोटीचे अर्थ सहाय्य, कर्जाची पुनर्रचना यासारख्या नियामक सुधारणा आणि डेटा विश्लेषणाचा वापर करून बँका आणि पतसंस्थांनी या उपाययोजनांची जलद अंमलबजावणी केल्यामुळे एमएसएमई ला मजबूत करण्याचा मार्ग मोकळा झाला आहे. या प्रगतिशील धोरणांसह आणि समर्थनासह, भारताचे एमएसएमई क्षेत्र निश्चित पुनरुत्थानाच्या मार्गावर आहे आणि हे भविष्यातील सामर्थ्य आणि आपल्या अर्थव्यवस्थेच्या वाढीसाठी उत्तम आहे.

विश्लेषणात्मक संपर्क

ट्रान्स यूनियन सिबील

विपुल महाजन

vipul.mahajan@transunion.com

स्मीता बसक

smeeta.basak@transunion.com

ओवैस शेख

owais.shaikh@transunion.com

कार्तिक सुंदरम

karthik.sundaram@transunion.com

सिडबी

रंगदास प्रभावती

erdav@sidbi.in

रमेश कुमार

rameshk@sidbi.in

विषय सूची

कार्यकारी सारांश	03
एमएसएमई कर्जातील पतवृद्धी	05
कर्जदारांच्या प्रकारानुसार पतक्रियाशीलता	07
प्रदेशनिहाय पतक्रियाशीलता	08
पतकामगिरी आणि जोखीम तपासणी	09
जोखीम प्रोफाइलमधील बदल	11
कल आणि अल्गोरिदम अनुसार कर्जदारांचे अधिक वर्गीकरण	13
कर्जदात्याच्या रणनीती मधील बदल	16
सरासरी कर्जरकमेच्या आकारातील (तिकिट) बदल	17
सर्व कर्जदात्यांच्या मंजूरीदरातील वाढ	18
नव सामान्य: कोविड नंतरच्या नवीन कर्जदारांचे प्रोफाइल	22
कोविडपूर्व आणि नंतरची पतविशेषता: सिबील एमएसएमई रँक(सीएमआर)	23
कोविडपूर्व आणि नंतरची पतविशेषता: कसूर	24
कोविडपूर्व आणि नंतरची पतविशेषता: उपयोगिता	25
निष्कर्ष	26

कार्यकारी सारांश

आकस्मिक पत मर्यादा हमी योजना [ईसीएलजीएस] आणि एमएसएमई क्षेत्रासाठीच्या इतर उपाययोजनांमुळे वित्तवर्ष 2021 मध्ये एमएसएमई क्षेत्राला वितरित कर्जाची रक्कम गत वर्षाच्या तुलनेत जास्त आहे:

आर्थिक वर्ष 2021 मध्ये देशाने MSME क्षेत्राला ₹ 9.5 लाख कोटी रुपयांचे कर्ज वितरित केले, जे गत वित्तवर्ष 2020 मधील ₹ 6.8 लाख कोटी पेक्षा जास्त आहे. वित्तवर्ष 2021 मधील एमएसएमई कर्जवितरणामधील ही तीव्र वाढ ईसीएलजीएस च्या 'आत्मनिर्भर भारत' योजनेअंतर्गत कर्जदात्यांना दिलेल्या 100% पतहमीला समर्पित होती.

जून 21 मधील अनलॉकमुळे एमएसएमई च्या पतमागणीत (व्यावसायिक पतचौकशी म्हणून मोजलेली) तीव्र वाढ परत झाली आहे, जी वित्तवर्ष 21 च्या भरघोस चौथ्या तिमाहीनंतर दुसऱ्या लाटेमुळे ओसरली होती:

सुरुवातीच्या काळात पहिल्या लाटेमुळे व्यावसायिक पतचौकशीत 76% नी घट झाल्यानंतर, ती ईसीएलजीएसमुळे लवकरच कोविड-पूर्व पातळीवर आली आणि तेथे स्थिर झाली. मार्च 21 मध्ये व्यावसायिक पतचौकशी कोविड-पूर्व पातळीपेक्षा 32% अधिक होती परंतु या तीव्र गतीवर दुसऱ्या लाटेचा प्रतिकूल परिणाम होऊन सुद्धा जून 21 मध्ये फुटू जलद कोविड-पूर्व पातळीवर पुनः स्थापित झाली. %

मार्च 21 मध्ये एमएसएमई पत शिल्लकबाकी वर्षगतवर्ष (YOY) तुलनेत 6.6% ने वाढली, यामध्ये सूक्ष्म विभागात सर्वात वेगाने 7.4% ने वाढली. पतमागणीमधील समर्थ पुनरागमन, त्या सोबत तितकाच मजबूत पत पुरवठा आणि ईसीएलजीएसच पाठबळ यामुळे एमएसएमई क्षेत्रातील पत शिल्लकबाकीची रक्कम वर्षगतवर्ष तुलनेत 6.6% नी वाढून ₹20.21 लाख कोटी पर्यंत वाढली आहे. यामध्ये सूक्ष्म विभाग सर्वात जलद 7.4% नी त्यानंतर लहान विभाग 6.8% नी आणि मध्यम विभाग 5.8% नी वाढली आहे.

एमएसएमई अंतर्गत नवीन बँक ग्राहकांना (एनटीबी) कर्ज वितरण हे कोविड-पूर्व स्तरावर परत आले, तर विद्यमान बँक ग्राहकांना (ईटीबी) कर्ज वितरण अजूनही मुबलक आहे:

एमएसएमई एनटीबीच पतवितरण एप्रिल 20 मध्ये कोविड-पूर्व स्तराच्या तुलनेत 90% कमी झाले तथापि मार्च 2021 मध्ये कोविड-पूर्व स्तरापेक्षा 5% नी वाढून परत वाढीव स्तरावर आले आहे. जून 20 मध्ये ईसीएलजीएस मुळे एमएसएमई ईटीबी च पतवितरण कोविड-पूर्व पातळीपेक्षा 75% नी वाढले आणि तेव्हापासून ते कोविड-पूर्व स्तरावर टिकून आहे.

सरकार आणि नियामक यांच्या धोरणात्मक हस्तक्षेपामुळे एमएसएमई मधील पत अवनीति (क्रेडिट डाउनग्रेड्स) डिसेंबर 20 पर्यंत नियंत्रित केले गेले, मार्च 21 ला पत अवनीति मध्ये मोठी वाढ झाली:

एमएसएमई कर्जदारांची पत विषयक कामगिरी [Credit Performance] सिबिल एमएसएमई रँक (सिएमआर) द्वारे मोजली जाते, अवनीति, धोरणात्मक हस्तक्षेपांमुळे डिसेंबर 20 पर्यंत मोठ्या प्रमाणात नियंत्रणात होती. मार्च 21 च्या तिमाहीत, स्थगिती उठवल्याने आणि कसूर ओळखण्यासाठीच्या मार्गदर्शक तत्वांमधील स्पष्टीकरण यामुळे मध्यम जोखमीच्या एमएसएमई समूहातील अवनीतीमध्ये मोठी वाढ झाली आहे.

सर्व कर्जदात्यांची कर्ज देण्याची गरज महामारी-पूर्वच्या जोखीम पातळीवर परत आली आहे:

ईसीएलजीएसच्या 100% पत हमी पाठिंब्याने सर्व कर्जदात्यांचे मंजूरी दर वाढले आहेत. सिएमआरद्वारे उत्पत्तीचे विभाजन दर्शवते की महामारीच्या सुरुवातीच्या काळात उच्च जोखमीच्या सिएमआर 7-10 चा हिस्सा कमी झाला आणि कमी जोखीम असलेल्या सिएमआर 1-3 चा हिस्सा वाढला. परंतु आता सिएमआरद्वारे उत्पत्तीचे वितरण कोविड-पूर्वीच्या पातळी समान आहे.

गत 12 महिन्यांत देय चुकवलेल्या एमएसएमईना कर्ज देण्यासाठी कर्जदाते तुलनेने अधिक खुले आहेत:

जानेवारी ते मार्च 21 तिमाहीत एमएसएमई कर्जांमध्ये 29% कर्जदारांनी गत तीन महिन्यांत एकापेक्षा जास्त वेळा कसूर केली. जानेवारी ते मार्च 20 साठी हेच प्रमाण 21% होते, यावरून असे दिसून येते की कसूरदार एमएसएमई ला निधी देण्यासाठी कर्जदात्यांची वाढती स्वीकृती आहे.

उच्च पत वाढीमुळे एमएसएमई पोर्टफोलिओचा अनुत्पादित कर्ज (एनपीए) दर स्थिर आहे.

एमएसएमई क्षेत्रासाठी भरपूर वित्त पुरवठा, तसेच सरकार व नियामक यांच्याकडून विविध सहाय्यक उपाय योजनांमुळे, एमएसएमईचा मार्च 21 चा एनपीए दर मार्च 20 मधील 12.6% च्या तुलनेत 12.5% वर नियंत्रित राहिला. तथापि, मार्च 21 चे एनपीए दर हे पत अवनीति सहीत डिसेंबर 20 मधील 12% पेक्षा जास्त आहेत.

एमएसएमई कर्जातील पतवृद्धी

मार्च 21 मध्ये भारतातील एकूण ताळेबंद आधारीत व्यावसायिक कर्जाच एक्सपोजर ₹74.36 लाख करोड होत जे वर्षगतवर्ष वाढीच्या तुलनेत 0.6% नी अधिक होत. तर एमएसएमई क्षेत्राच पत एक्सपोजर मार्च 21 ला ₹ 20.21 लाख करोड होत जे वर्षगतवर्ष वाढीच्या तुलनेत 6.6% अधिक आहे आणि ही पतवाढ एमएसएमई कर्ज देण्याच्या सर्व उप-विभागांमध्ये दिसून येते. 1

प्रदर्शक 1: ताळेबंद आधारीत व्यावसायिक कर्जाच एक्सपोजर (₹ लाख करोड)

	Very Small < 10 Lakhs	Micro 1 10-50 Lakhs	Micro 2 50 Lakhs-1 Crores	Small 1-10 Crores	Medium 1 10-25 Crores	Medium 2 25-50 Crores	Large > 50 Crores	Overall
Mar'19	0.86	2.18	1.49	7.44	3.65	22.96	54.10	72.68
Jun'19	0.86	2.14	1.47	7.38	3.58	2.88	53.77	72.09
Sep'19	0.88	2.20	1.50	7.42	3.58	2.87	53.27	71.72
Dec'19	0.92	2.25	1.52	7.54	3.61	2.86	53.39	72.10
Mar'20	0.96	2.31	1.56	7.64	3.65	2.85	54.93	73.88
Jun'20	0.94	2.27	1.52	7.51	3.65	2.85	55.06	73.81
Sep'20	0.93	2.34	1.59	7.84	3.73	2.91	50.33	69.65
Dec'20	0.97	2.37	1.61	7.95	3.80	2.94	52.06	71.70
Mar'21	1.02	2.47	1.67	7.15	3.88	3.00	54.15	74.36
Y-o-Y growth	6.3 %	6.9%	7.1%	6.7%	6.3%	5.3%	-1.4%	0.6%

आर्थिक वर्ष 2021 मध्ये, देशाने एमएसएमई क्षेत्राला ₹ 9.5 लाख कोटीचे कर्ज वितरित केले, जे ₹6.8 लाख कोटीच्या वित्तवर्ष 2020 मधील गतवर्षाच्या तुलनेत जास्त आहे. 2021 मध्ये एमएसएमई कर्जामध्ये झालेल्या या तीव्र वाढीला ईसीएलजीएस च्या 'आत्मनिर्भर भारत' योजने अंतर्गत कर्जदात्यांना 100% पत हमी सहीत समर्थन मिळाले आहे.

प्रदर्शक 2: वितरीत रक्कम (₹ लाख करोड)

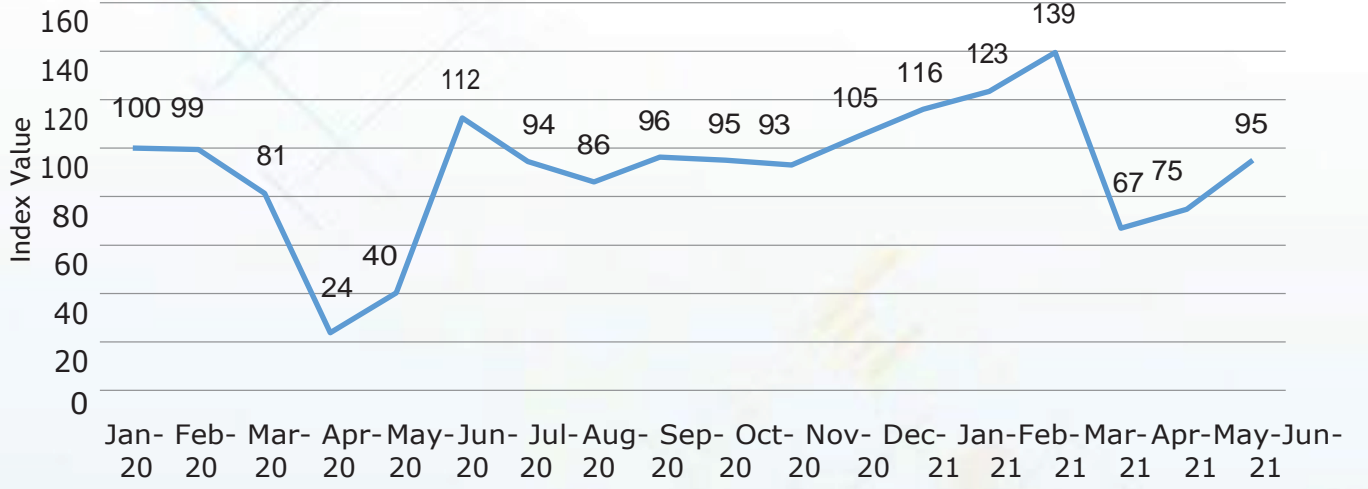
	Micro	Small	Medium	Overall
	< ₹ 1 Cr	₹ 1-10 Crs	₹ 10-50 Crs	
Apr. '19-June. '19	0.33	0.57	0.55	1.45
July '19-Sept. '19	0.42	0.65	0.61	1.69
Oct. '19-Dec. '19	0.42	0.68	0.62	1.72
Jan. '20-March '20	0.44	0.74	0.73	1.91
April '20-June '20	0.43	0.83	0.69	1.95
July '20-Sept. '20	0.58	1.09	1.00	2.67
Oct. '20-Dec. '20	0.52	0.97	0.92	2.41
Jan. '21-March '21	0.52	0.97	0.95	2.45

¹ प्रति उपक्रम एकत्रित क्रेडिट एक्सपोजर आधारावर वाणिज्यिक कर्ज वर्गीकरण: अगदी लहान: <10लक्ष; मायक्रो 1: 10 लक्ष ते 50 लक्ष; मायक्रो 2: 50 लक्ष ते 1 करोड; लहान: ≥1 करोड <10 करोड; मध्यम 1: ≥ 10 करोड <25 करोड; मध्यम 2: ≥ 25 करोड <50 करोड; मोठे: ≥ 50 करोड. मायक्रो विभागात अगदी लहान, मायक्रो 1 आणि मायक्रो 2 तर मध्यम विभागात मध्यम 1 आणि मध्यम 2 समाविष्ट आहेत

व्यावसायिक पत चौकशीच्या आकारमानाचा निर्देशांक असा कल दर्शविते की एमएसएमई क्षेत्रातील पतमागणी कोविड-पूर्वीच्या पातळीवर परत आली आहे. देशव्यापी लॉकडाऊनमुळे एप्रिल 20 आणि मे 20 दरम्यान मोठी घसरण झाली आहे आणि एप्रिल 2021 मध्ये दुसऱ्या लाटेदरम्यान आपल्याला असाच कल दिसतो. तथापि मे 21 पासून पतचौकशीत वाढ होताना दिसते.

प्रदर्शक 3: पतचौकशी आकारमानाचा निर्देशांक

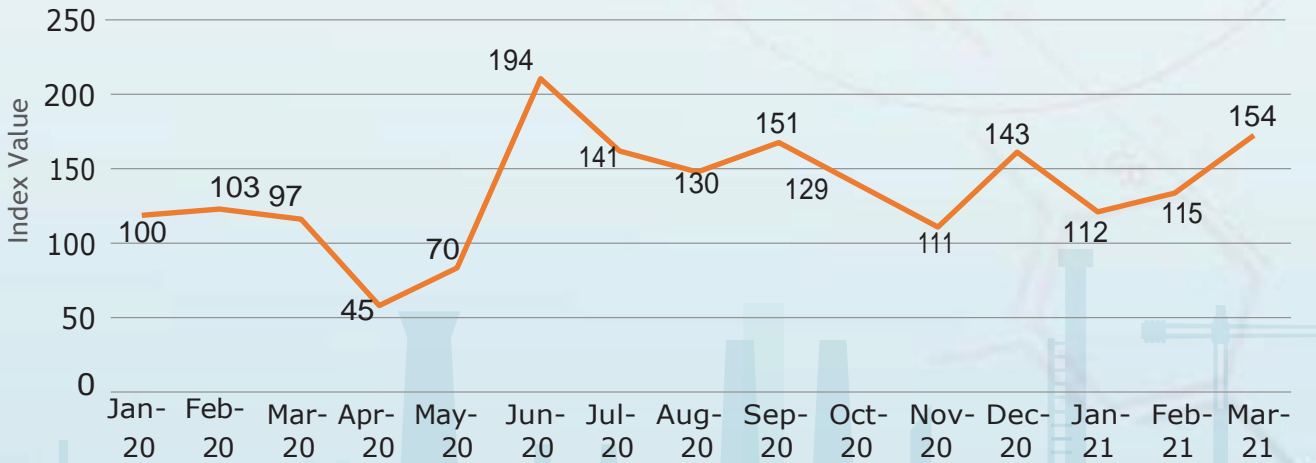
व्यावसायिक पतचौकशी आकारमान

ईसीएलजीएस सुरु झाल्यापासून, पत उत्पत्ती वाढत आहे. जानेवारी 20 ची पतउत्पत्ती जी निर्देशांकासाठी आधारभूत म्हणून घेतली आहे, त्या तुलनेत जून 20 पासून उत्पत्तीत ठळक वाढ दिसत आहे.

प्रदर्शक 4: एमएसएमई कर्ज उत्पत्ती चा निर्देशांक - रक्कमेनुसार

अनुक्रमित एमएसएमई कर्जउत्पत्ती शिल्लकबाकी

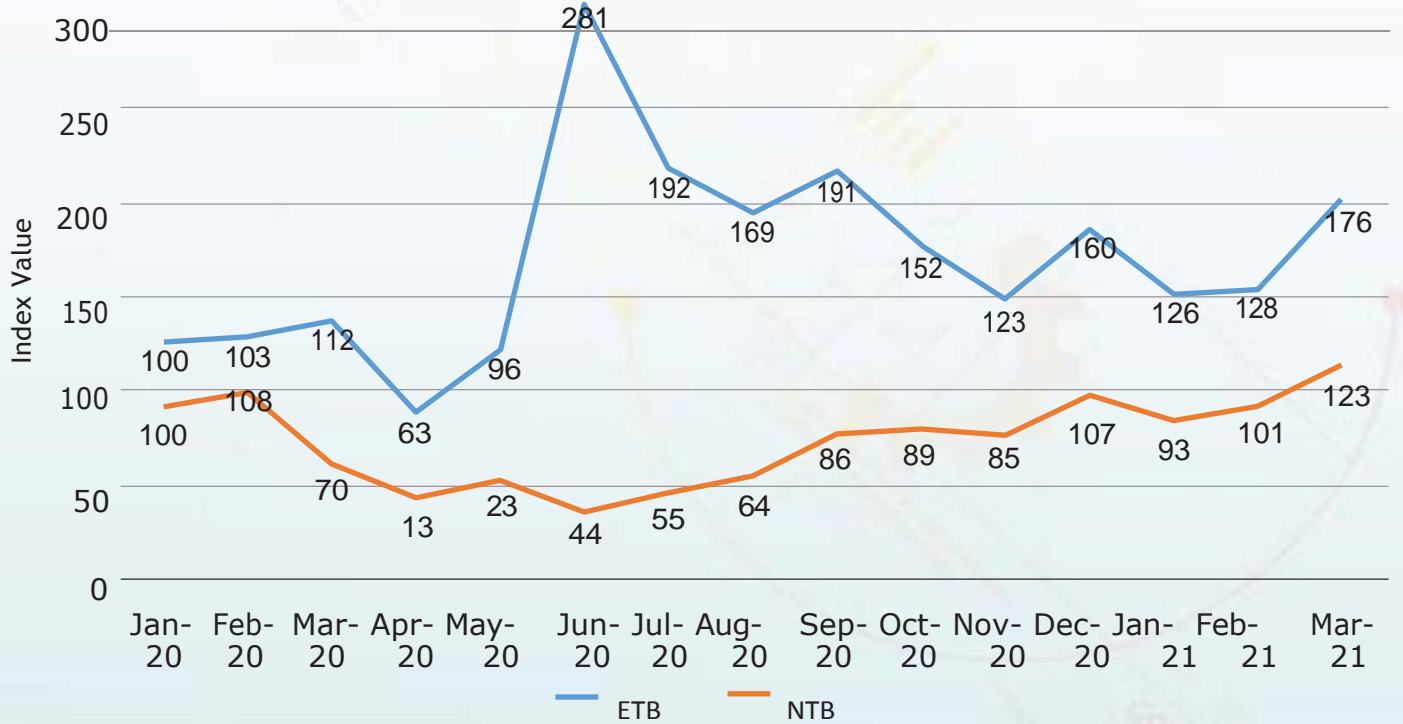
कर्जदारांच्या प्रकारानुसार पतक्रियाशीलता

ज्यांना कर्ज मंजूर झाले होते आशा कर्जदारांची त्यांच्या कर्जदात्या बरोबर असलेल्या विद्यमान संबंधांच्या आधारे पुढील वर्गीकरण केले जाते. ज्यांचे ऋणदात्याशी विद्यमान व्यावसायिक पतसंबंध होते त्यांना विद्यमान बँक ग्राहक Existing to Bank (ईटीबी) म्हणून परिभाषित केले जाते. तसेच संबंधित ऋणदात्याशी किंवा इतर कोणत्याही कर्जदात्याशी कोणतेही व्यावसायिक पत संबंध नसलेल्या कर्जदारांना नवीन बँक ग्राहक New to Bank (एनटीबी) म्हणून वर्गीकृत केले जाते.

सुरुवातीला ईसीएलजीएस योजनेतील तरतुदीमुळे ईटीबी कर्जदारांमधे प्रबळ पुनर्जिवन दिसल तर कालांतराने एनटीबी मधे सुद्धा वाढ दिसून आली. एप्रिल 20 मधे एमएसएमई एनटीबीसाठी पतवितरण कोविड-पूर्व पातळीच्या तुलनेत 90% कमी झाले होते परंतु पुढे क्रमाक्रमाने वाढत मार्च 21 मधे परत कोविड-पूर्व पातळीवर आले. जून 20 मध्ये एमएसएमई ईटीबीच पतवितरण ईसीएलजीएस मुळे कोविड-पूर्व पातळीच्या दुपटी पेक्षा जास्त झाले आणि तेव्हापासून ते कोविड-पूर्व पातळीवर कायम आहे.

प्रदर्शक 5: कर्जदारांच्या प्रकारानुसार कर्जउत्पत्ती चा निर्देशांक

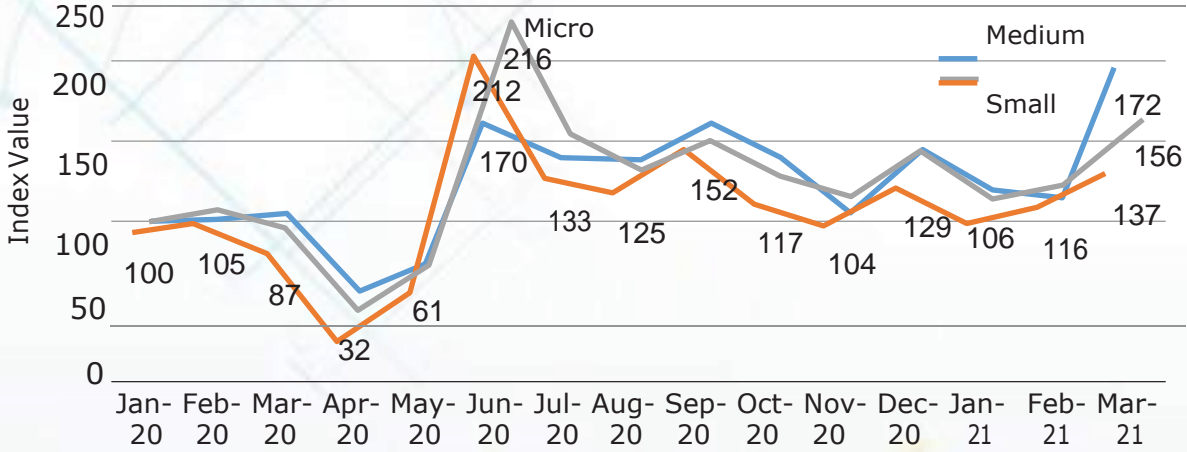
कर्जदारांच्या प्रकारानुसार कर्ज उत्पत्ती

कर्जदारांच्या आकारानुसार उत्पत्तीच अवलोकन करताना, अस दिसून येते की सूक्ष्म विभागामधील नवीन उत्पत्ती, जी देशव्यापी लॉकडाऊनमुळे सर्वाधिक प्रभावित झाली होती, ती वृद्धिंगत झाली आणि कोविड-पूर्व पातळीपेक्षा जास्त आहे. एमएसएमईच्या लहान आणि मध्यम दोन्ही विभागांसाठी असाच कल दिसून येतो.

प्रदर्शक 6: कर्ज उत्पत्ती चा निर्देशांक - एमएसएमई विभागानुसार

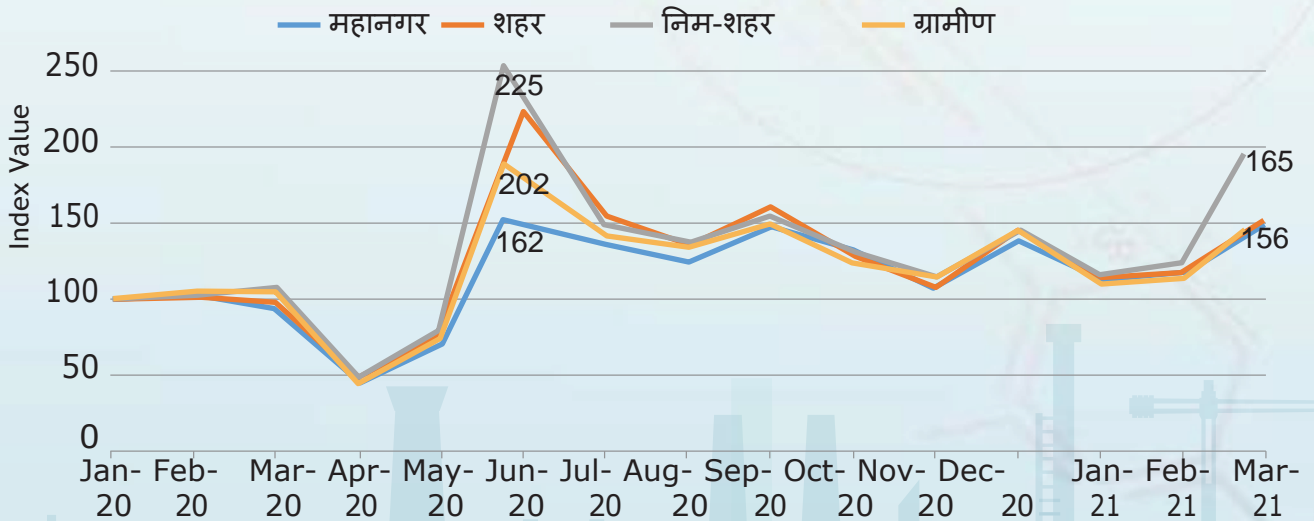
एमएसएमई विभागानुसार कर्ज उत्पत्ती

प्रदेशनिहाय पतक्रियाशीलता

भौगोलिक क्षेत्रांचा विचार करता जून 20 मधे, शहर, निम-शहर आणि ग्रामीण भागांमध्ये वितरणाचा कल समान आहे आणि महानगर क्षेत्रांच्या तुलनेत, वितरणात सुस्पष्ट वाढ अनुभवली आहे. तथापि एकूणच, सर्वच क्षेत्रांना ईसीएलजीएस उपाययोजनेचा फायदा झाला. अलिकडच्या काही महिन्यांत, सर्व प्रदेशांमध्ये पुनर्जीवनाची चिन्हे दिसत आहेत आणि त्यांनी कोविड-पूर्व पातळी सुद्धा ओलांडली आहे.

प्रदर्शक 7: प्रदेशनिहाय एमएसएमई कर्जउत्पत्ती चा निर्देशांक - रक्कमेनुसार

पतकामगिरी आणि जोखीम तपासणी

सिबिल एमएसएमई रँक (सिएमआर) एमएसएमई साठी पतजोखीम श्रेणी आहे जी पुढील 12 महिन्यांत एमएसएमई अनुत्पादित(NPA) बनण्याची शक्यता दर्शवते. एकूण व्यावसायिक कर्ज ₹50 कोटी पर्यंत असलेल्या एमएसएमई ला सिएमआर लागू आहे. सध्या 9 दशलक्षाहून अधिक एमएसएमई, सिबिल एमएसएमई रँकसाठी पात्र आहेत. सिएमआर, जोखीम व्यवस्थापन प्रक्रियेला प्रमाणित करते आणि अंडररायटिंगसाठी पुनः सक्षमीकरणाचा वेळ कमी करताना वस्तुनिष्ठ कर्ज निर्णयास सहाय्य करते. सिएमआर, पोर्टफोलिओ व्यवस्थापनाच्या दृष्टीकोनातून एका कालावधीत रँकमधील बदलांचे निरीक्षण करून नियमानुसार मोठ्या प्रमाणातील नूतनीकरण आणि पोर्टफोलिओ मॉनिटरिंग प्रक्रियेमध्ये मदत करते.

प्रदर्शक 8: सिबिल एमएसएमई रँक(सिएमआर) पूर्वसूचक मॉडेल

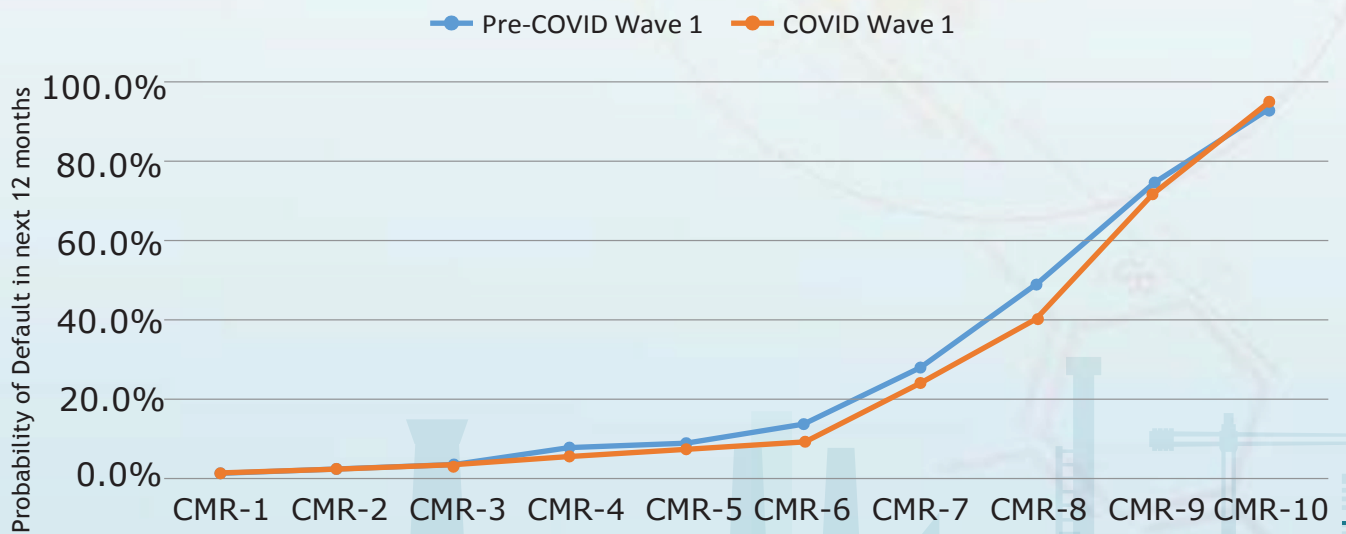

लॉकडाऊन आणि अनलॉक प्रक्रियांच्या अनेकविध चक्रांमधून मागील वर्षात, अर्थव्यवस्थेत अभूतपूर्व अशी उलथापालथ झाली तसेच मागणीत घट, बेकारी आणि आर्थिक अधोगती दिसून आली. या काळातील अनेक नियामक उपाययोजना, ईसीएलजीएसची 'आत्मनिर्भर भारत' योजना, स्थगिती आणि कसूर ओळखण्यासाठीची नवी मार्गदर्शक तत्त्वे यासर्वांमुळे जोखीम मापनाच्या सर्व मॉडेलसच बारकाईने निरीक्षण करणे आवश्यक होते. कर्जदात्यांकडून, 2017 पासून मोठ्या प्रमाणावर सिबिल एमएसएमई रँक वापरल जात आहे जे एमएसएमई ला बँड(अनुत्पादित) मध्ये चांगल्याचा फरक करण्यात सक्षम आहे आणि या ताणतणावाच्या काळात देखील हे बारकाईने तपासून कसोटीस उतरले. सिएमआरची एमएसएमईमधील जोखीम वर्गीकरणाची क्षमता कोविडमुळे उद्भवलेल्या आर्थिक ताणतणावामध्ये सुद्धा ठामपणे सुचारू आहे, हे खालील कसूर शक्यता (Probability of Default) वक्ररेषे द्वारे सिद्ध झाले आहे आणि कोविड-पूर्व व कोविडनंतरच्या काळातील सिएमआर रँकमधील फरक दर्शवते. कोविड-पूर्व काळासाठी मार्च 19 मधील कर्जदारांचा पुढील 12 महिन्यांसाठीचा सिएमआर रँक, 90+डीपीडीच्या परफॉर्मन्स डेफिनेशन² च्या तुलनेत आलेखला तर कोविडनंतरच्या काळासाठी मार्च 20 मधील कर्जदारांचा पुढील 12 महिन्यांसाठीचा सिएमआर रँक 90+डीपीडीच्या परफॉर्मन्स व्याख्येनुसार आलेखला.

2 कामगिरीचे मूल्यांकन 12 महिन्यांत कधीही 90+ ची मानक व्याख्या वापरून केले जाते. 'कधीही' हे सूचित करते की जर 12 महिन्यांच्या कालावधीत खाते 90+डीपीडी स्थितीला स्पर्श करते, तर ते अनुत्पादित म्हणून गणले जाईल.

प्रदर्शक 9: सिबिल एमएसएमई रँक कोविड-पूर्व आणि कोविड-लाट1 पश्चात

जोखीम प्रोफाइलमधील बदल

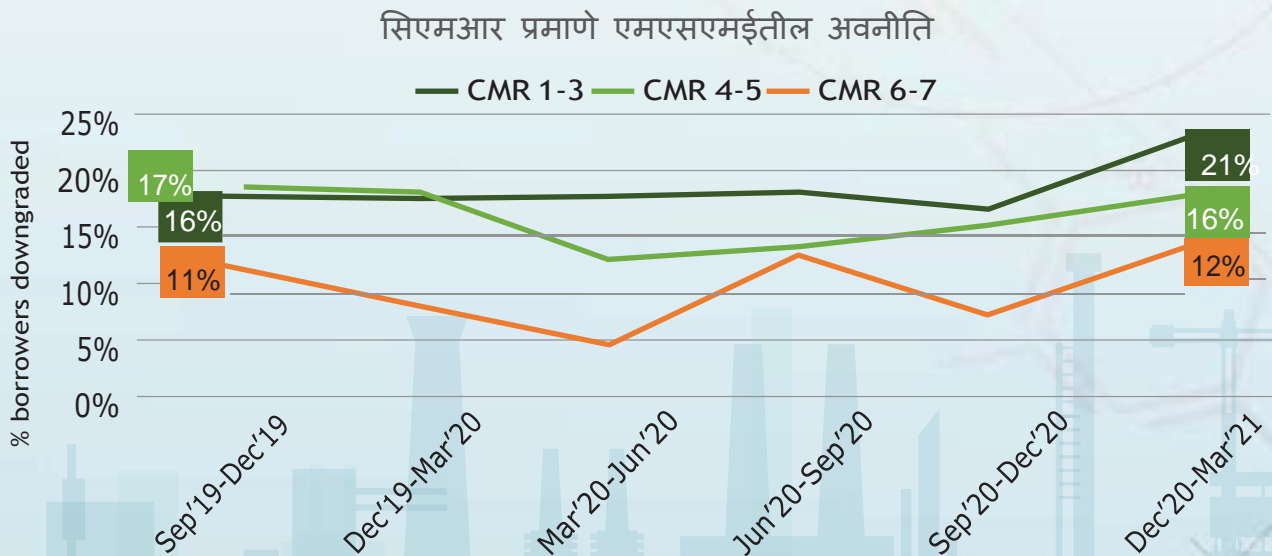
मार्च 20 ते मार्च 21 या एक वर्ष कालावधीसाठी कर्जदारांचे सिबील एमएसएमई रँक (सिएमआर) बदलाचे परीक्षण सिएमआर 1 ते 3, सिएमआर 4 ते 5, सिएमआर 6 ते 7 आणि सिएमआर 8 ते 10 या श्रेणी गटासाठी केले. परीक्षणात असे आढळून आले की मार्च 20 मध्ये सिएमआर 1-3 मधील 32% कर्जदारांची मार्च 21 मध्ये निम्न श्रेणीत घसरण झाली तर मार्च 20 मध्ये सिएमआर 4 ते 5 गटात असलेल्या 21% कर्जदारांची मार्च 21 मध्ये उच्च श्रेणीत सुधारण झाली.

प्रदर्शक 10: मार्च 20 ते मार्च 21 दरम्यान सिएमआर बदलाचा आकृतिबंध (मॅट्रिक्स)

		CMR as of Mar'21				Downgrades	Upgrades
		CMR 1-3	CMR 4-5	CMR 6-7	CMR 8-10		
CMR as of March '20	CMR 1-3	68%	21%	7%	4%	32%	
	CMR 4-5	21%	53%	16%	10%	26%	21%
	CMR 6-7	6%	22%	57%	15%	15%	28%
	CMR 8-10	1%	3%	18%	78%		22%

सर्व जोखीम गटांमधील सिएमआरच्या त्रैमासिक तुलनेमध्ये, अलीकडील तिमाहीत सर्व गटांमध्ये अवनीतिची वाढ दर्शवते हे सर्वत्र जोखीम वाढल्याचे सूचित करते. सिएमआर 1-3 साठी अवनीति सर्वाधिक आहेत, तर त्यापाठोपाठ सिएमआर 4-5 मध्ये.

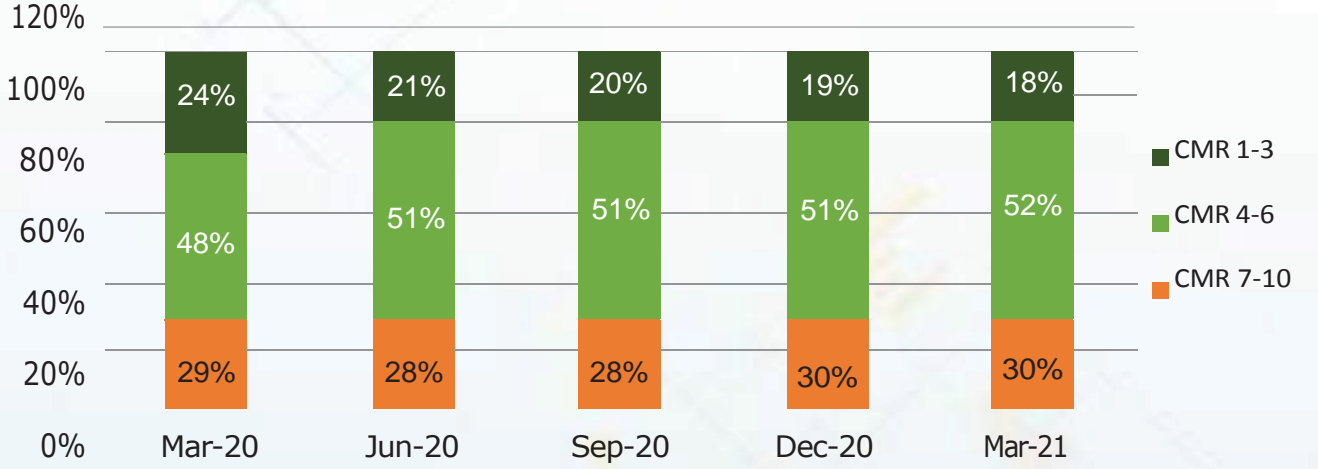
प्रदर्शक 11: सिएमआर प्रमाणे एमएसएमईतील अवनीति

परिणामी, मध्यम जोखीम विभागात कर्जदारांची संख्या वेगाने वाढली आहे. मार्च 20 मधील 48% च्या तुलनेत मार्च 21 मध्ये 52% कर्जदार सिएमआर 4-6 ह्या श्रेणीत आहेत. सिएमआर 4-6 मध्यम जोखीम विभाग झालेले संक्रमण, सिएमआर 1-3 कमी-जोखीम विभागातून आले आहे. तथापि, सिएमआर 7-10 चा उच्च-जोखीम विभाग अजूनही 30%वर स्थिर आहे.

प्रदर्शक 12: सिएमआर अनुसार एमएसएमई पोर्टफोलिओचे वर्गीकरण

सिएमआर अनुसार एमएसएमई पोर्टफोलियो चे वर्गीकरण

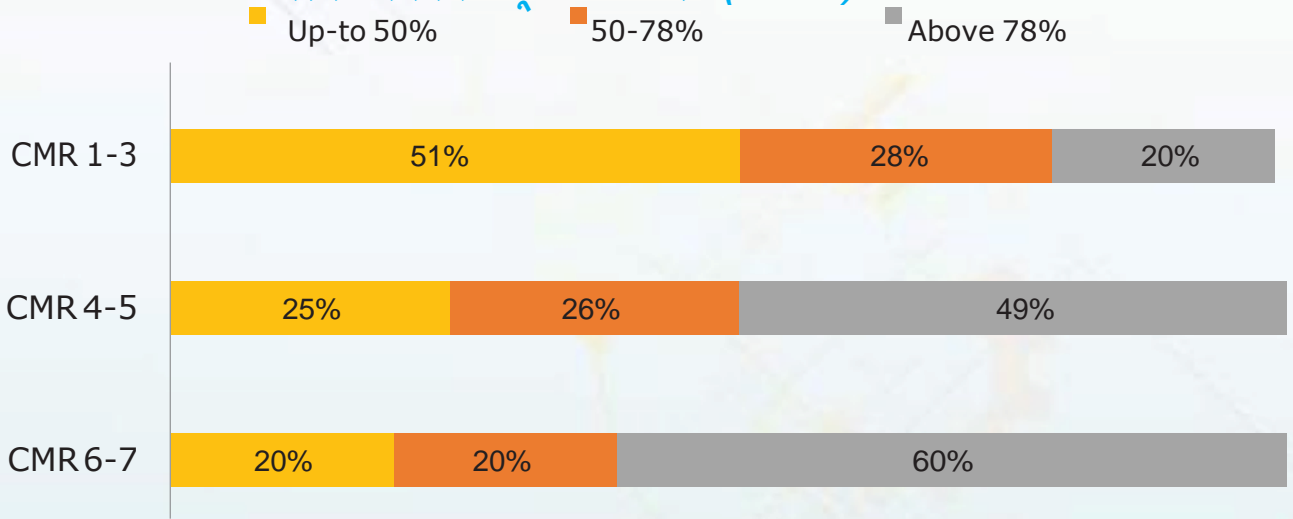

कलदर्शक अल्गोरिदम अनुसार कर्जदारांचे अधिक वर्गीकरण

अलिकडच्या तिमाहीत विशेषतः मध्यम जोखीम आणि उच्च जोखीम विभागांतील पोर्टफोलिओच्या क्रेडिट बॅलन्समध्ये अधिक वाढ होत आली आहे त्यामुळे या विभागातील पोर्टफोलिओची अतिरिक्त वाढीव देखरेख आवश्यक आहे. कॅश क्रेडिट आणि ओव्हरड्राफ्ट लोन सारख्या रिव्हॉल्व्हिंग क्रेडिट सुविधांच्या पत शिल्लकबाकीमधील 12 महिन्यांच्या कालावधीतील बदलाचा कल क्रेडिटव्हीजन (सीव्ही) विशेषता आणि अल्गोरिदम वापरून विश्लेषण केले. हे क्रेडिट ब्युरोच्या डेटाचे आणखी विलगीकरण करण्यास सक्षम करते आणि जेव्हा सिएमआरच्या संयोगाने वापरले जाते तेव्हा सुस्पष्ट जोखीम भिन्नता प्रदान करते.

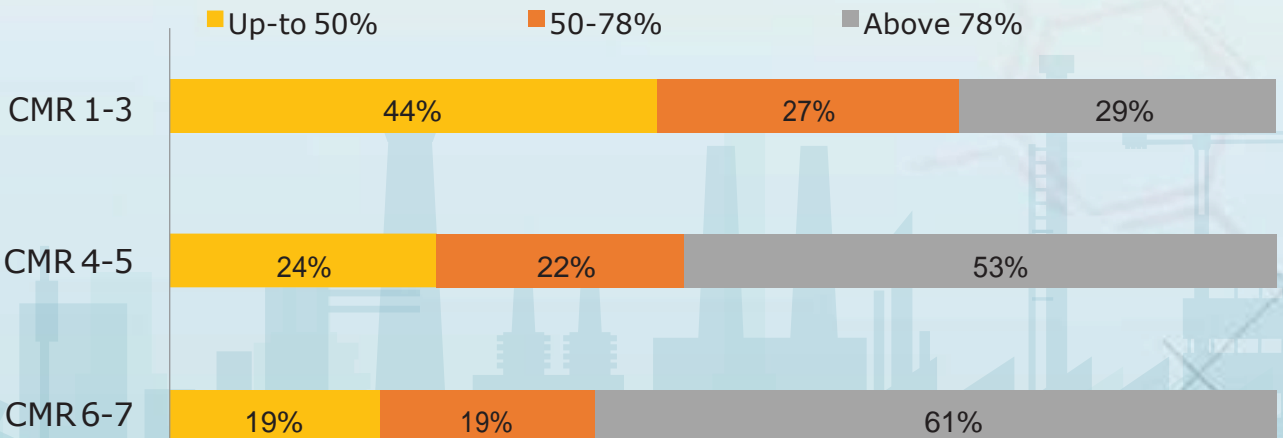
सिबील एमएसएमई रँकद्वारा क्रेडिट सुविधांच्या उपयोगाचे विभाजन सूचित करते की उच्चतम उपयोगिता (>78% सरासरी उपयोग) करणाऱ्या एमएसएमई कर्जदारांपैकी फक्त 20% कर्जदार सिएमआर 1-3 रँक मधील आहेत तर 60% कर्जदार सिएमआर 6-7 रँक मधील आहेत. अशाप्रकारे, कलदर्शक उपयोगितेचे अल्गोरिदम वापरून, चांगल्या श्रेणीमध्ये तणावग्रस्त कर्जदारांचा समूह ओळखणे, तसेच मध्यम-जोखमीच्या गटातील चांगले कर्जदार शोधणे सहज शक्य आहे.

प्रदर्शक 13: पोर्टफोलिओ स्तर : सरासरी एकूण उपयोगिता (मार्च 21)

कर्जदारांच्या कोविड-पूर्व आणि कोविड-लाट 1 नंतर च्या पत स्थितीचे मूल्यांकन करण्यासाठी, कर्जदारांच्या सरासरी उपयोगिता पातळीची तुलना लाट 1 अगोदर (मार्च 20) मध्ये केली. जास्त कर्जदार हे उच्च उपयोगिता विभागात होते (> 78% सरासरी उपयोग). एमएसएमई उपयोगिता पातळी सुचवते की वेव्ह 2 मध्ये जाताना पहिल्या लाटेच्या तुलनेत कर्जदार संरचनात्मकदृष्ट्या अधिक मजबूत आहेत.

प्रदर्शक 14: पोर्टफोलिओ स्तर: सरासरी एकूण उपयोगिता (मार्च 20)

एमएसएमई घटकांचा सिएमआर आणि एकूण सरासरी रिव्होल्व्हिंग उपयोगिता आलेखित केली की अनुत्पादिता दर (Bad Rate) कळतो. देय रक्कम पुढील 12 महिन्यांत 90 किंवा अधिक दिवस अतीदेय राहिली तर अनुत्पादित म्हणून परिभाषित केली जाते. आपण सरासरी रिव्होल्व्हिंग उपयोगिता, जोखीम विभेदकांपैकी एक म्हणून वापरून, एकाच जोखीम गटामध्ये तुलनेने अधिक चांगले कर्जदार शोधू शकतो. 78% पेक्षा कमी उपयोगिता असलेल्या मध्यम जोखमीच्या (सिएमआर 4-5) एमएसएमई वाजवीपणे स्थिर आहेत आणि त्यांचा कसूर दर 8% आहे, तर त्याच जोखीम विभागात, 78% पेक्षा जास्त उपयोगिता असलेल्या एमएसएमई 13% अनुत्पादित दर दर्शवित आहेत जो जवळजवळ दुप्पट आहे. सिएमआर 6-7 मधील घटकांसाठी समान कल दिसून येतो जेथे उपयोगिता वाढल्यावर अनुत्पादिता दर दुप्पट होतो. यामुळे सिएमआर 4-7 विभाग कर्जदारांमध्ये कमी जोखमीच्या कर्जदारांची निवड करणे शक्य होते.

क्रेडिटविजन विशेषता आणि अल्गोरिदम सिबील एमएसएमई रँकसाठी अतिरिक्त अंतर्दृष्टी (Insight) प्रदान करतात आणि कर्जदात्यांना कर्जदाराच्या विविधपैलूंचा खोलवर अभ्यास करून सिएमआरच्या अनुषंगाने अनुकूलित धोरणे तयार करण्यास सक्षम करतात.

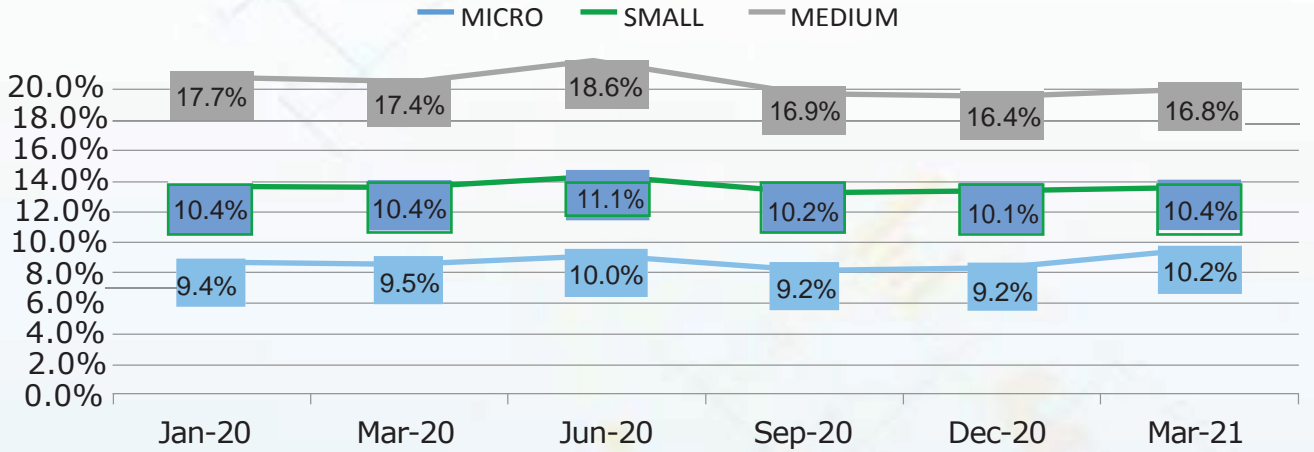
प्रदर्शक 15: सिएमआर प्रमाणे एनपीए (बॅड रेट)

Average Aggregate Utilization (12m)	CIBIL MSME Rank (CMR)				
	CMR 1-3	CMR 4-5	CMR 6-7	CMR 8-10	Overall
Up-to 50%	3%	7%	11%	68%	12%
50-78%	3%	8%	12%	69%	15%
Above 78%	4%	13%	24%	81%	21%
Overall	3%	10%	19%	77%	15%

सर्वसाधारणपणे एमएसएमई क्षेत्रात अनुत्पादितकर्ज (NPA) दर जून 20 पर्यंत स्थिर राहिला आणि सप्टेंबर 20 मध्ये एमएसएमईच्या सर्व उप-विभागांमध्ये कमी झाला. तसेच मार्च 21 पर्यंत लहान आणि मध्यम विभागासाठी स्थिर आहे. एमएसएमई उप-विभागांमध्ये, मोठ्या रकमेची (Larger Ticket) कर्जे असलेल्या उप-विभागांसाठी एनपीए दर अधिक आहे. मार्च 21 मध्ये सूक्ष्म विभागासाठी, डिसेंबर 20 च्या तुलनेत एनपीए दरात पुन्हा वाढ झाली आहे. सर्व उप-विभागांमधील एनपीए दर कमी असण्याच कारण ईसीएलजीएसमुळे झालेला अधिक पतपुरवठा हे आहे. नियामक/कायदेशीर मार्गदर्शकतत्वातील होणारे बदल एनपीए दर बदलू शकतात

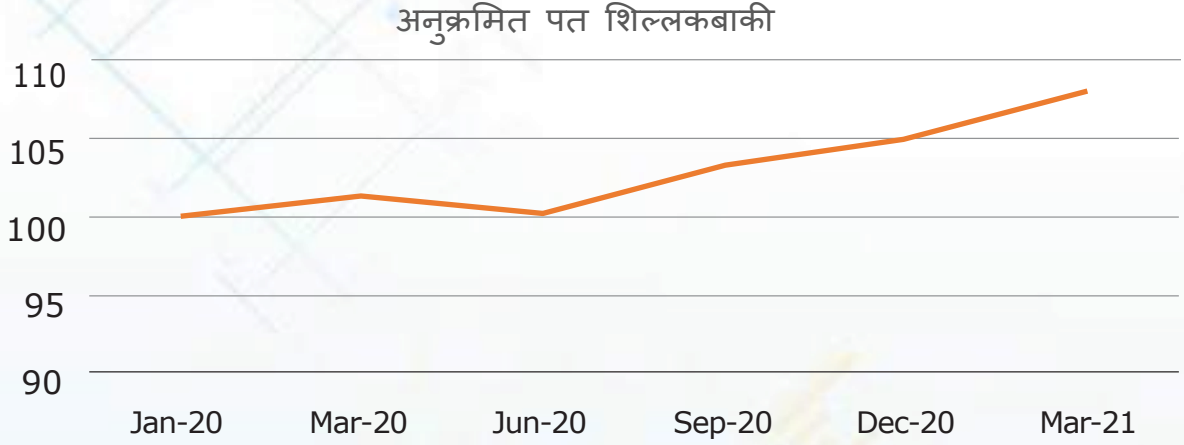
प्रदर्शक 16: विभागानुसार अनुत्पादित कर्ज (एनपीए) दर

कर्जदात्याच्या रणनीती मधील बदल

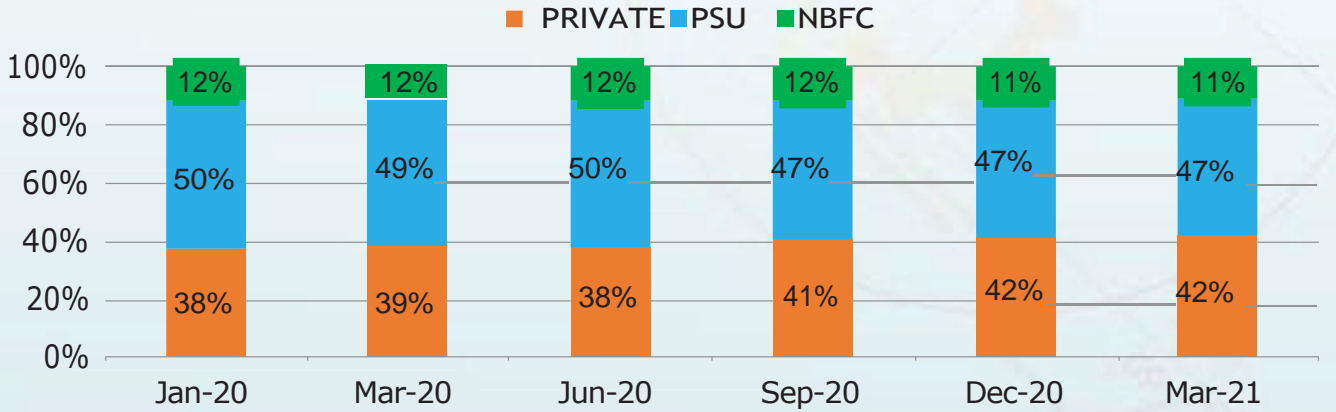
जून 2020 नंतर शिल्लकबाकी मध्ये सातत्याने वाढ होत आहे.

प्रदर्शक 17: पत शिल्लकबाकीचा निर्देशांक

Private banks have gained a couple of percentage points in market share at the expense of PSUs. The same for NBFCs has remained more or less constant.

प्रदर्शक 18: सर्व कर्जदात्यांचा कर्जउत्पत्ती मधील प्रमाणित हिस्सा

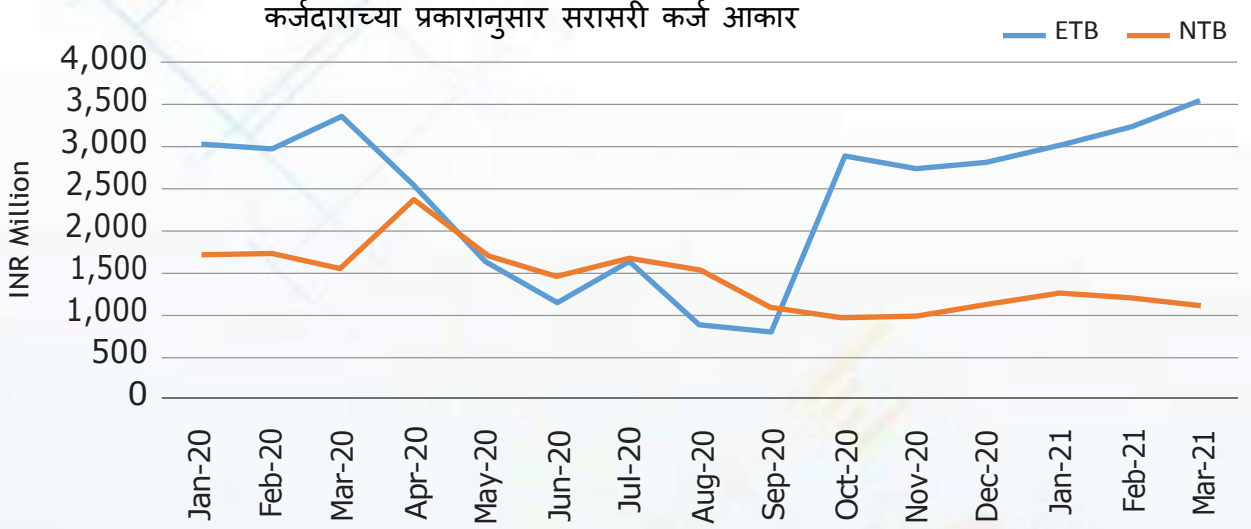

*इतर कर्जदाते ज्यांना बाजारपेठेतील सहभाग विश्लेषणातून वगळण्यात आले आहे

सरासरी कर्जरकमेच्या आकारातील(तिकिट) बदल

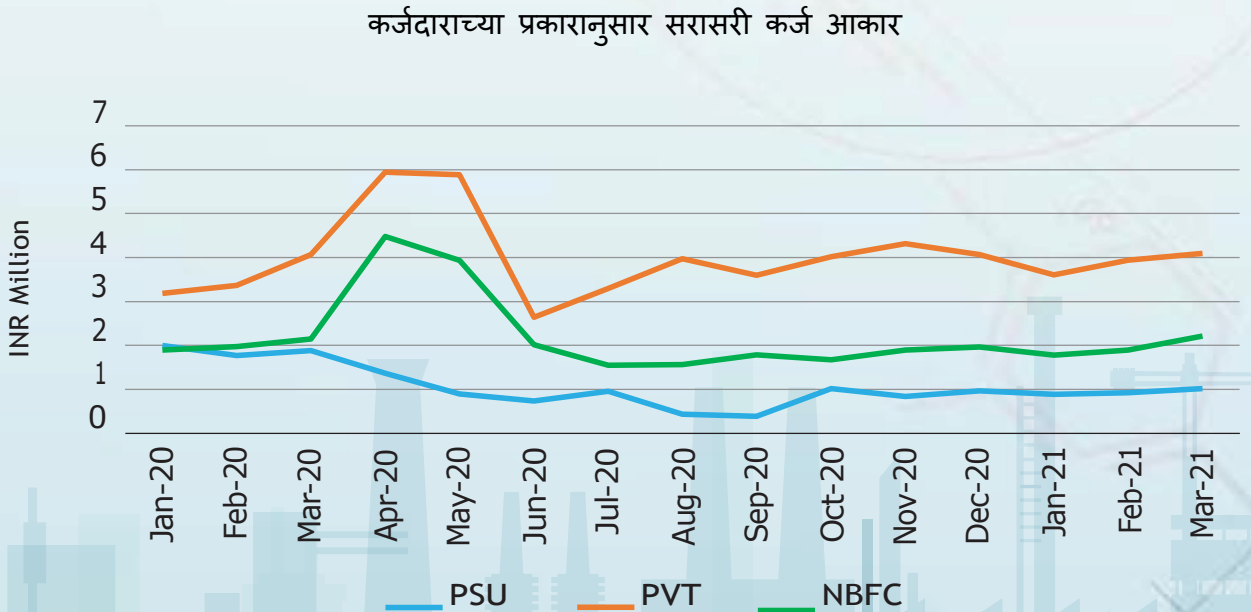
मार्च ते सप्टेंबर 20 या कालावधीत ईटीबीच्या सरासरी कर्जाचा आकार घसरला, त्यानंतरचा काल मात्र कोविड-पूर्व स्तरावर आला आहे. एनटीबी सेगमेंटमध्ये सरासरी तिकिट आकारात घट होत आहे.

प्रदर्शक 19: कर्जदाराच्या प्रकारानुसार सरासरी कर्ज आकार - कर्ज उत्पत्ती

एमएसएमई कर्ज उत्पत्तीचा सरासरी तिकिट आकार सर्व कर्जदाते गटांसाठी कमी झाला आहे. जरी खाजगी बँका आणि एनबीएफसी क्रमाक्रमाने कोविड-पूर्व आकारमानात (ticket size) पुनः कर्ज देण्यास सुरवात करत असले तरी सार्वजनिक क्षेत्रातील बँका तिकिटोंचे आकार कमी ठेवत आहेत.

प्रदर्शक 20: कर्जदाराच्या प्रकारानुसार सरासरी कर्ज आकार - कर्ज उत्पत्ती

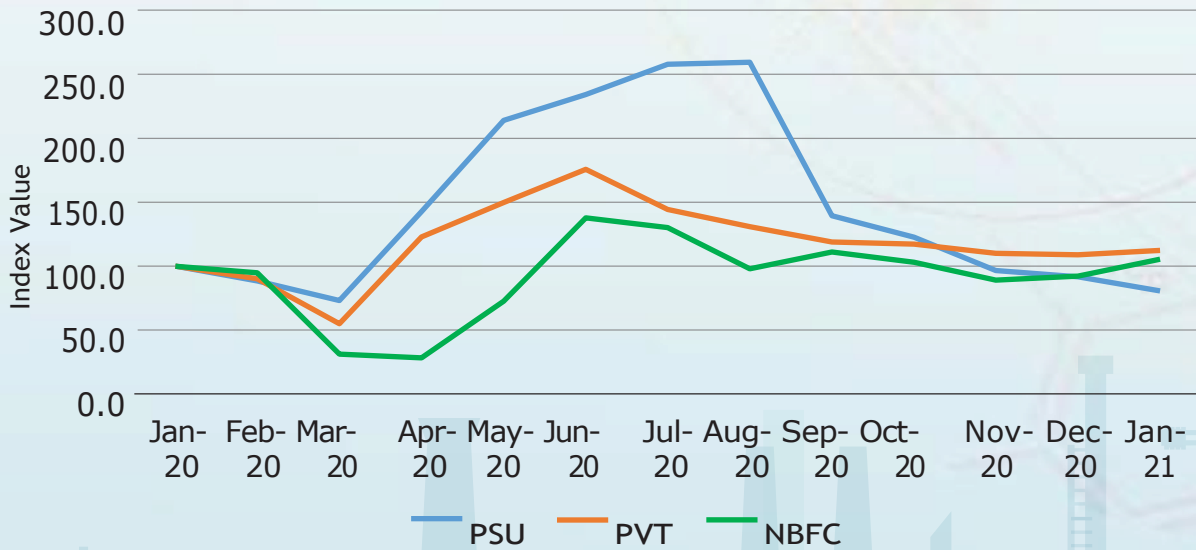
सर्व कर्जदात्यांच्या मंजूरीदरातील वाढ

दुसरे म्हणजे, ईसीएलजीएसच्या 100% पत हमीच्या पाठबळामुळे सर्व कर्जदात्यांच्या मंजूरी (Sanction) दरात वाढ झाली आहे. सुरुवातीच्या काळात, जून 20 मधील मंजूरी दराच्या लक्षणीय वाढीनंतर आता खाजगी बँका आणि एनबीएफसी क्रमाक्रमाने मंजूरी दरात कोविड-पूर्व पातळीवर परत येत आहेत.

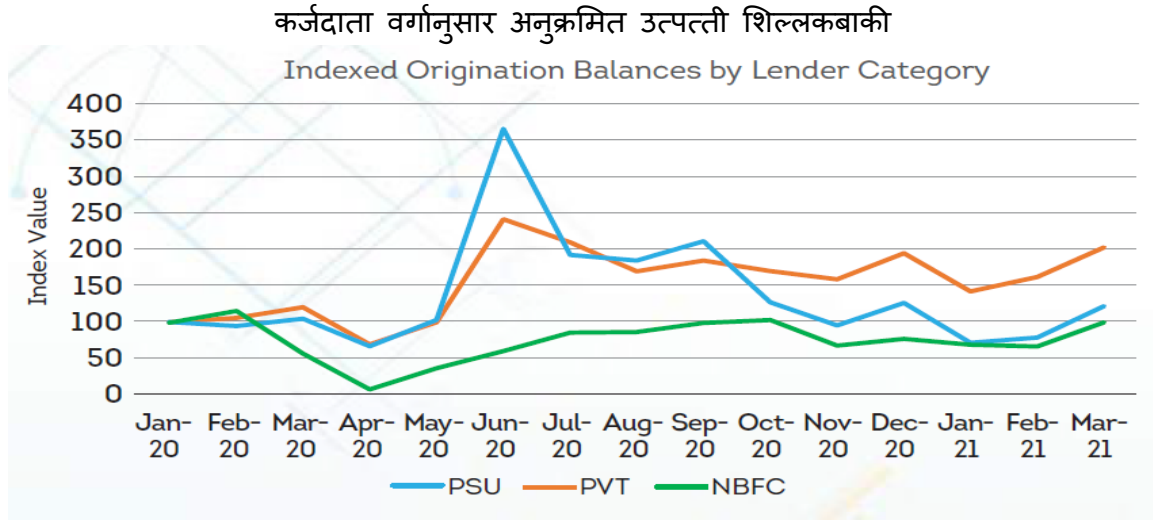
प्रदर्शक 21: कर्जदात्यांच्या प्रकारानुसार कर्ज मंजूरीचा निर्देशांक

कर्जदाता प्रकारान्वये अनुक्रमित मंजूरी दर

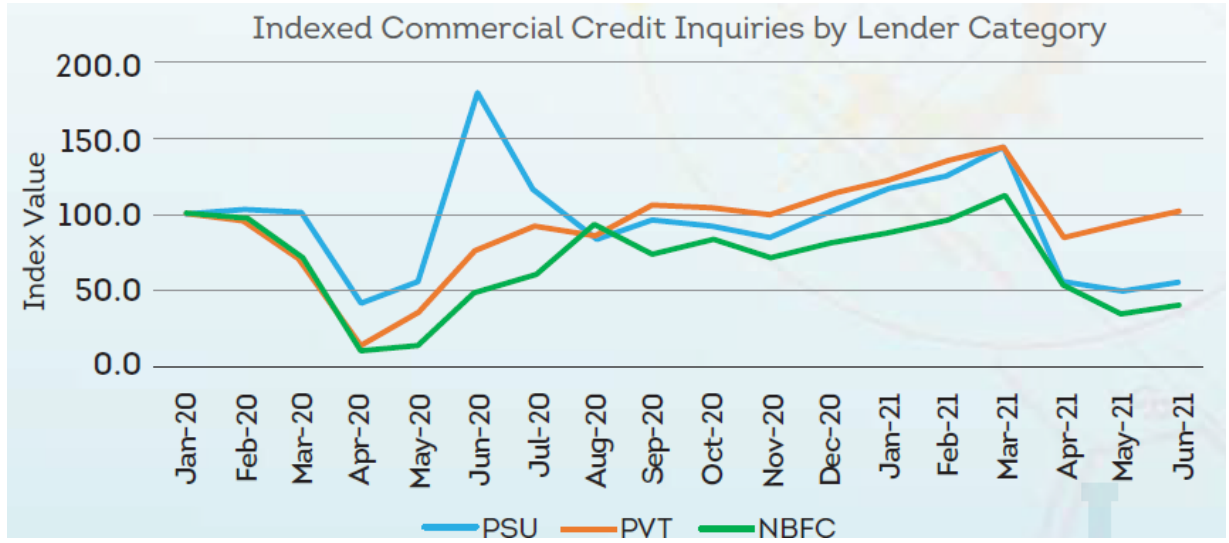
ईसीएलजीएस मुळे एप्रिल-ऑगस्ट 20 मध्ये मंजूरीतील लक्षणीय वाढीनंतर खाजगी क्षेत्रातील बँकांचे मंजूरी दर कोविड-पूर्व पातळीवर परत आले आहेत. एनबीएफसी च्या संदर्भात, मार्च-एप्रिल 20 दरम्यान सुरुवातीच्या घसरणीनंतर मंजूरी दर कोविड-पूर्व पातळीवर परत आले आहेत. सार्वजनिक क्षेत्रातील बँकांनी मंजूरी दरांमध्ये सर्वाधिक सापेक्ष वाढ पाहिली आणि आता घटत्या प्रवृत्तीवर आहेत.

प्रदर्शक 22: कर्जदाता वर्गानुसार उत्पत्ती शिल्लकबाकीचा निर्देशांक

वर्ष 2020 च्या शेवटच्या तिमाहीत घट झाल्यानंतर, सर्व कर्जदाता वर्गामध्ये उत्पत्तीत शिल्लकबाकीत दृढ वाढ झाली आणि मार्च 2021 मध्ये परत कोविड-पूर्व पातळीवर आली.

प्रदर्शक 23: कर्जदाता वर्गानुसार व्यावसायिक पतचौकशीचा निर्देशांक

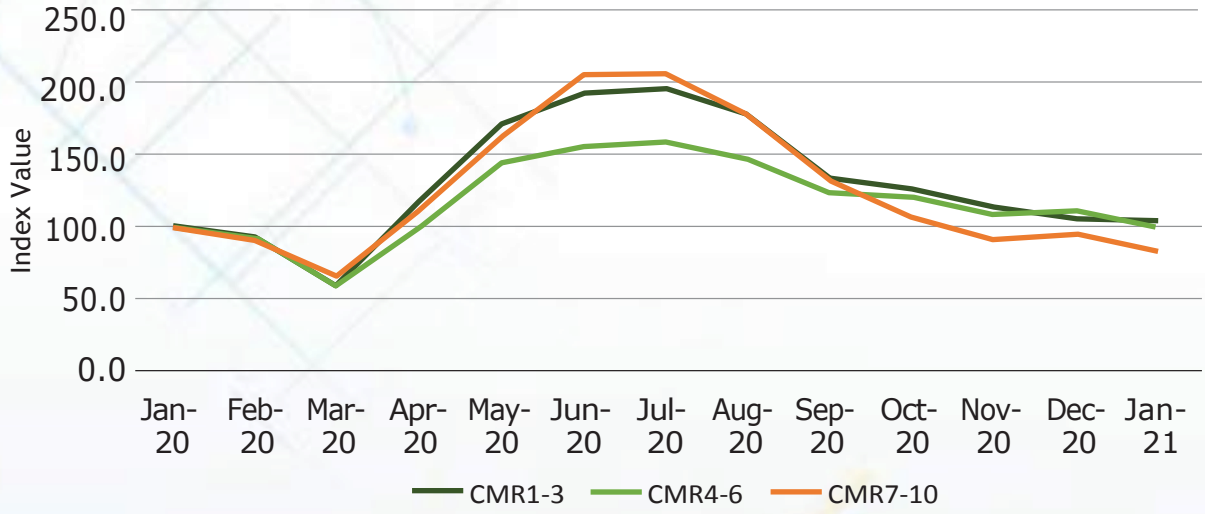

सर्व कर्जदात्यांच्या वर्गामध्ये व्यावसायिक पतचौकशीमध्ये सातत्याने वाढ झाली आहे आणि त्यांनी महामारी-पूर्वीचे आंकडे ओलांडले आहेत.

मोठ्या मंजूरी दराचे सर्वाधिक एमएसएमई लाभार्थी उच्च-जोखीम सिएमआर 7-10 विभागातील असून त्यानंतर सिएमआर 1-3 विभागातील आहेत. जून 20 मध्ये त्यांच्या मंजूरीचे दर कोविड पूर्वीच्या पातळीपेक्षा दोन पटीने वाढले. त्यानंतर मात्र मंजूरी दर सातत्याने घसरले.

प्रदर्शक 24: जोखीम गटानुसार मंजूरीचा निर्देशांक

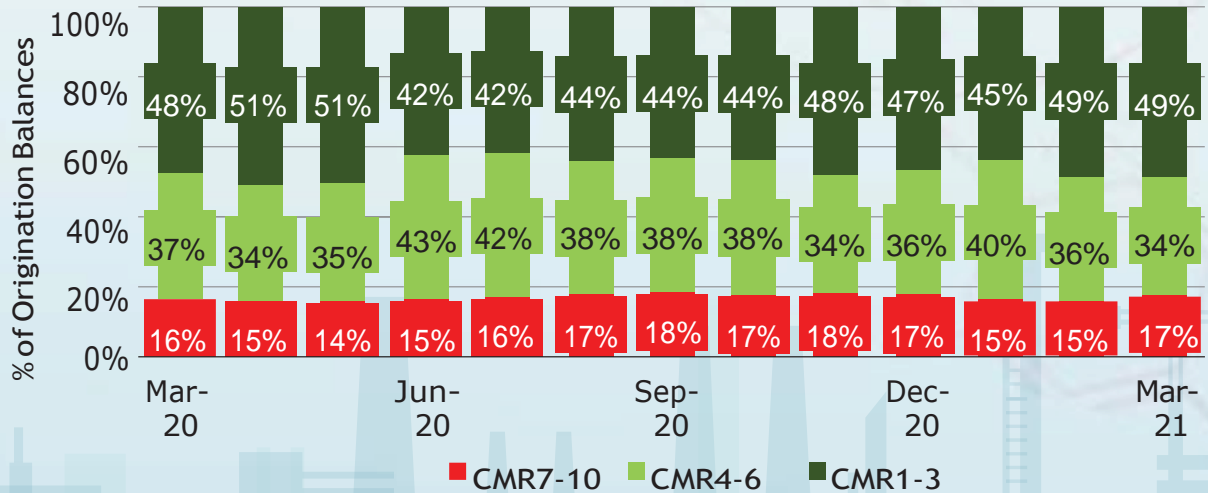
कर्जदाता वर्गानुसार अनुक्रमित उत्पत्तीत शिल्लकबाकी

परिणामतः, महामारी दरम्यानची तात्पुरती वाढ झाली असूनही, जोखमीची गरज महामारी पूर्वीच्या पातळीवर परत आली आहे. सिएमआरद्वारा विभागलेली कर्जउत्पत्ती असे दर्शविते की महामारीच्या सुरुवातीच्या काळात उच्च जोखीम विभागाचा (सिएमआर 7-10) चा एकूण मंजूरीतील वाटा कमी झाला आणि कमी जोखीम विभागाचा (सिएमआर 1-3) वाढला. परंतु, आता सिएमआरमध्ये विभागलेली एकूण कर्जउत्पत्ती कोव्हीड-पूर्व च्या पातळी प्रमाणेच आहे

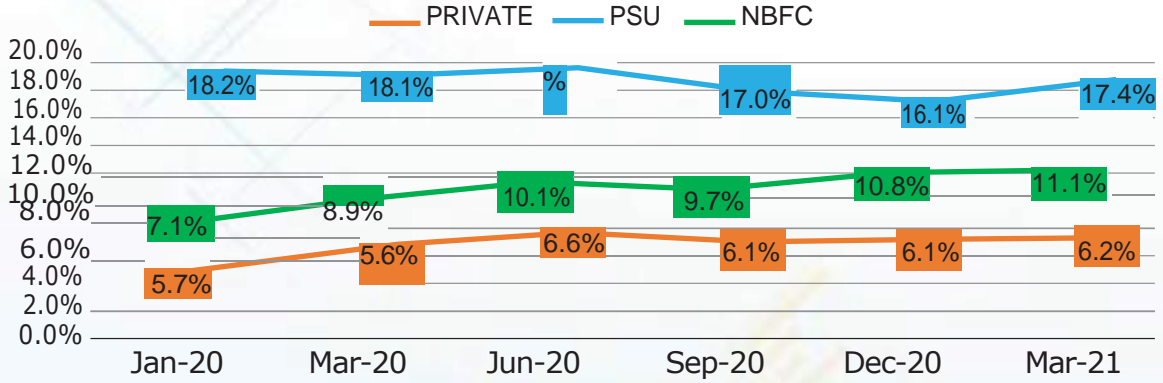
प्रदर्शक 25: सिएमआर प्रमाणे एमएसएमई कर्जउत्पत्तीची विभागणी

जोखीम गटाप्रमाणे उत्पत्ती शिल्लकबाकी

एमएसएमई क्षेत्रातील सर्व कर्जदात्यांची अनुत्पादित कर्जे (NPA) मार्च 21 मध्ये, डिसेंबर 20 च्या तुलनेत वाढली आहेत. खाजगी बँकांचे एनपीए दर सप्टेंबर 20 पासून मार्च 21 पर्यंत स्थिर आहेत. सार्वजनिक क्षेत्रातील बँकांचे एनपीए दर सप्टेंबर 20 मधील 17.0% वरून डिसेंबर 20 मध्ये 16.1% पर्यंत कमी झाले आणि मार्च 21 मध्ये पुन्हा 17.4% झाले. एनबीएफसीने एनपीए दरांमध्ये सप्टेंबर 20 ते मार्च 21 पर्यंत सातत्याने वाढ दर्शविली आहे. एनबीएफसीच्या एनपीए दरात वाढ होण्याचे एक प्रमुख कारण म्हणजे त्यांच्या एमएसएमई क्रेडिट वाढीची स्पष्ट घसरण.

प्रदर्शक 26: कर्जदात्या गटांचे एमएसएमई विभागातील अनुत्पादितकर्जे (एनपीए) दर

नव सामान्य: कोविड नंतरच्या नवीन कर्जदारांचे प्रोफाइल

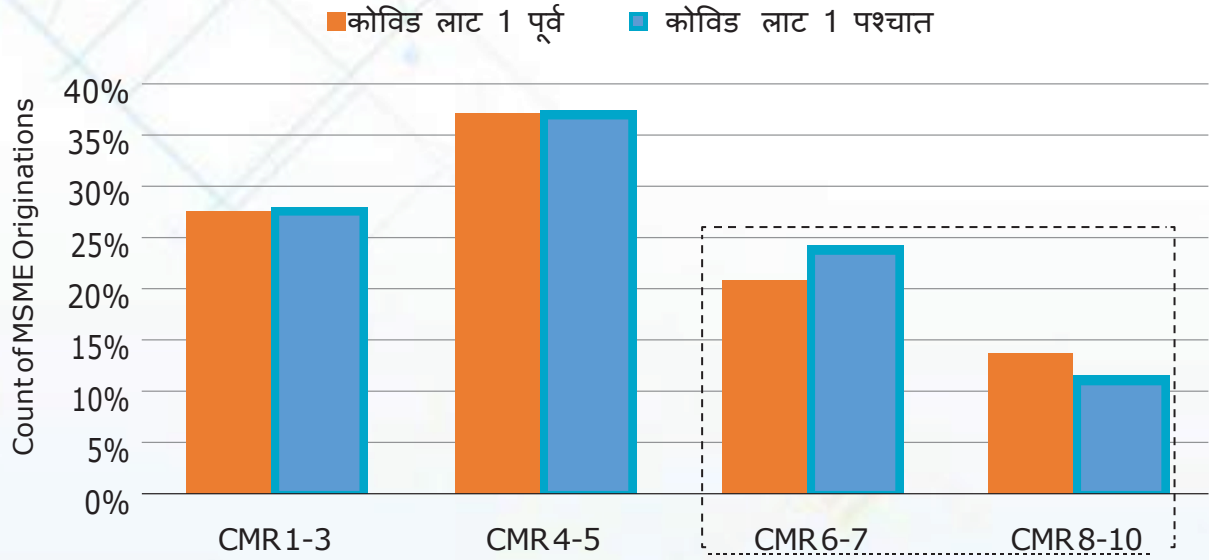

कोविडच्या पहिल्या लाटेनंतरच्या कर्जदारांची प्रोफाइल आणि कोविड-पूर्वी कर्ज घेतलेल्यांच्या प्रोफाइल यांच काही महत्त्वपूर्ण फरक आहेत की नाही हे समजून घेण्यासाठी तुलनात्मक विश्लेषण केले गेले. केवळ कार्यरत भांडवल आणि मुदत कर्जाची नवीन उत्पत्ती विश्लेषणासाठी विचारात घेतली गेली - सर्व नूतनीकरण, तसेच जीईसीएल कर्ज (ईसीएलजीएस अंतर्गत टॉप-अप कर्ज) वगळण्यात आले. कर्जदारांच्या पत वैशिष्ट्यांचे विश्लेषण करायचे असल्याने, क्रेडिट उत्पत्तीसाठी सर्व नवीन बँक ग्राहक (एनटीबी) विश्लेषणातून वगळण्यात आले आहेत. या विश्लेषणासाठी, ₹1 लाख ते ₹1 कोटी दरम्यानच्या मंजूरीचा विचार करण्यात आला. कोविड लाटे नंतर साठी जानेवारी 21 ते मार्च 21 हा कालावधी तर कोविड-पूर्व साठी जानेवारी 20 ते मार्च 20 या काळातील कर्जउत्पत्ती विचारात घेतली. जानेवारी 21 ते मार्च 21 हा कालावधी निवडण्याच कारण असे की या वेळी लॉकडाऊन-अनलॉकच्या विविध टप्प्यांनंतर सामान्य स्थिती पुनर्बहाल केली गेली आणि तेव्हा नियामक हस्तक्षेप देखील कमी केले गेले.

कोविडपूर्व व पश्चातची पतविशेषता:सिबील एमएसएमई रँक (सिएमआर)

प्रदर्शक 27: कोविड लाट1 पूर्व आणि पश्चात कर्जउत्पत्ती चा सिएमआर .

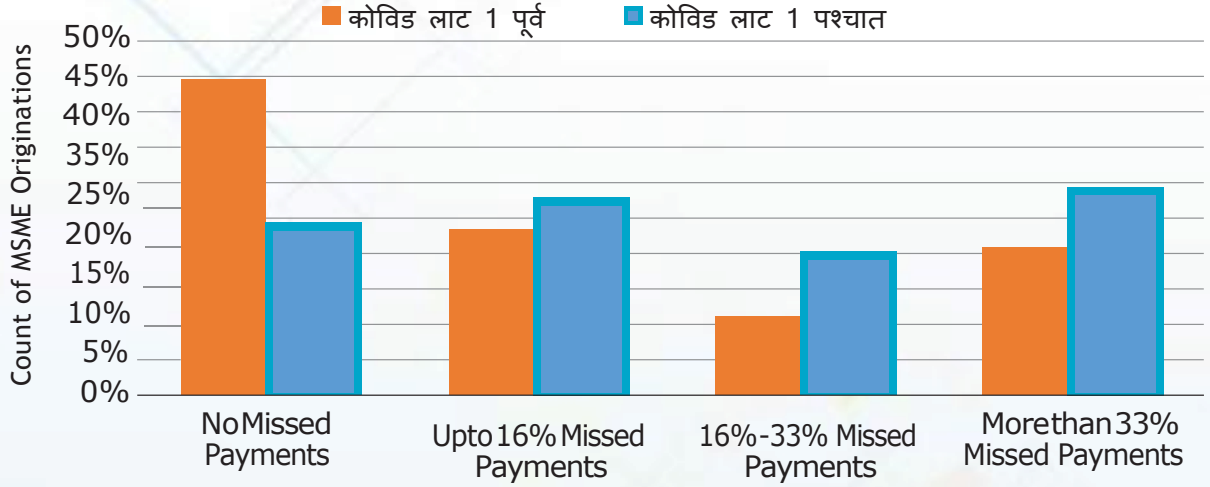
कोविड लाट 1 नंतर, उच्च जोखमीच्या (सिएमआर 8-10) एमएसएमई घटकांची नवीन उत्पत्तीमध्ये घट झाली आहे. ही घट सिएमआर 6-7 मधील उत्पत्तीमध्ये वाढ झाल्यामुळे भरून निघाली. याचा अर्थ कर्जदात्यांनी सध्याच्या अनिश्चित आर्थिक परिस्थितीत जोखीमीची गरज कमी केली आहे. तसेच, सिएमआर 1-5 मध्ये कर्ज मिळवणाऱ्या कर्जदारांचे प्रमाण समान आहे, जे सिएमआरची चांगल्या घटकांना जोखीमद्वारे वेगळे करण्याची क्षमता दाखवते, तसेच संरचनात्मकदृष्ट्या मजबूत कर्जदारांना कर्ज उपलब्ध होत राहते हे देखील दर्शवते.

कोविडपूर्व आणि नंतरची पतविशेषता : कसूर

प्रदर्शक 28: नवीन कर्जदारांमधील कसूरच गुणोत्तर

क्रेडिटव्हिजन अल्गोरिदम चुकवलेली देयके, एमएसएमई कर्जदाराच्या सर्व प्रकारच्या थकबाकी संबंधी वर्तणूकीची दखल घेते. या विश्लेषणासाठी, कसूर रेशो अल्गोरिदम, कर्जदाराच्या 12 महिन्यांचे देयकांसंबंधीच्या कसूरची नोंद घेते आणि कर्जदात्यांना कर्जदाराची पूर्व वर्तणूक समजण्यास मदत करते.

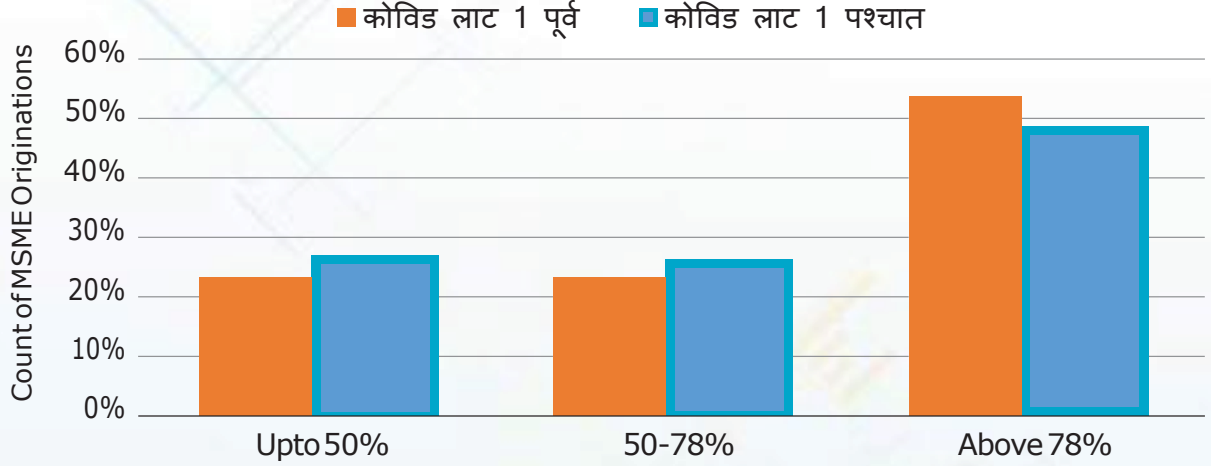

जानेवारी ते मार्च 21 मध्ये 29% एमएसएमई कर्जदारांनी 33% पेक्षा जास्त देय चुकवले म्हणजे गेल्या बारा महिन्यांत देय असलेल्या प्रत्येक तीन पेमेंटपैकी एका पेमेंट मध्ये कसूर. जानेवारी 20 ते मार्च 20 या काळासाठी साठी हेच प्रमाण 21% होते. यावरून असे दिसून येते की कसूरदार एमएसएमई ला निधी देण्यासाठी कर्जदात्यांची वाढती स्वीकृती आहे. विना-कसूर एमएसएमई कर्जदारांची संख्या कोविड लाट 1 नंतरच्या काळात लक्षणीयरीत्या कमी झाली आहे आणि हे एमएसएमईची तणाव पातळी समजून घेण्यासाठी हे एक महत्त्वाचे सूचक असेल.

कोविडपूर्व आणि नंतरची पतविशेषता: उपयोगिता

क्रेडिटव्हिजन अल्गोरिदम युटिलायझेशन एमएसएमई कर्जदारच्या 12 महिन्यांच्या कालावधीतील कॅश क्रेडिट आणि ओव्हरड्राफ्ट कर्जासारख्या रिव्हॉल्व्हिंग क्रेडिट सुविधांमधील वापराची दखल घेते.

प्रदर्शक 29: कोविडलाट 1 पूर्व आणि पश्चात कर्जउत्पत्तीचा सरासरी वापर

जानेवारी ते मार्च 21 मध्ये एमएसएमई कर्जदारां पैकी 48% कर्जदारांची गेल्या 12 महिन्यांतील एकूण वापर पातळी 78% पेक्षा जास्त आहे; जानेवारी ते मार्च 20 साठी हेच प्रमाण 54% होते. यावरून असे सूचित होते की नवीन कर्जाच्या उत्पत्तीचे लक्षणीय प्रमाण हे वाढीसाठी होते न की तणावासाठी.

चुकलेले पेमेंट आणि युटिलायझेशन यासारखे कलदर्शक अल्गोरिदम, एमएसएमई घटकाच्या पतविषयक वर्तणूकीचे अधिक बारकाईने निरीक्षण करण्यास मदत करतात. हे कर्जदात्यांना अतिरिक्त जोखीम विलगीकरण प्राप्त करून त्यांच्या पत धोरणांना आणि पोर्टफोलिओ व्यवस्थापन रणनीतीला अधिक सक्षम बनवू शकतील आणि ते चांगल्या एमएसएमई घटकांना शोधून त्यांना निधी उपलब्ध होण्यासाठी मदत करतील.